

IV. NYELVEMLÉKEK

NYELVEMLÉKEK

Írta: Surányi Anna

Nyelvemlék minden rovott, vésett, írott, nyomtatott, hangzó vagy elektronikus formában rögzített történeti nyelvi adat és adategyüttes. A nyelvmemlékek a nyelvtörténet legfontosabb forrásai. Lényeges megjegyezni, hogy a nyelvmemlékek időszaka közel sem ér véget az ómagyar vagy középmagyar korról, legújabb magyar kori források is tekinthetők nyelvmemlékeknek.

Az ősmagyar kor **nyelvmemléktelen időszak**, vagyis nem ismerünk ebből a korszakból fennmaradt nyelvmemlékeket. A magyar nyelv e korabeli állapotának feltérképezéséhez segítséget nyújtanak első nyelvmemlékeink is, amelyek a honfoglalás korától kezdődően keletkeztek.

Feliratemlékek

Legkorábbi fennmaradt nyelvmemlékünk egy **feliratemlék**, a **Bodrog-alsóbüi fúvóka**. 900 körül íródott, rovásírással jegyezték le; jelentősége, hogy ez az első lejegyzett magyar ízealak. További rovásírással feliratemlékeink nagyobb számban a középmagyar korból maradtak fenn.

Szórványemlékek

Korai nyelvmemlékeink zömmel **szórványemlékek**, vagyis idegen nyelvű szövegbe ágyazott magyar szavak, szószervezetek: leggyakrabban tulajdonnevek, személynevek vagy földrajzi nevek. Megkülönböztetünk külföldi és hazai szerzőktől származó szórványemlékeket.

Legelső **külföldi szórványemlékeink** mohamedán útleírások, amelyek elsősorban kereskedelmi célokat szolgáltak. Ibn-Rusztah „A becses drágaságok könyve” című írása az első – 913 előtt készült, 860-as forráson alapuló – perzsa szöveg, amely fennmaradt az utókor számára. A *kende/kündü*, illetve a *gyula* és a *magyar* népnév található meg benne.

A görög nyelvű források közül megemlítendő VII. (Bíborbanszületett) Konstantin bizánci császár „A birodalom kormányzásáról” című, 950 körül írt műve, amelynek magyar szórványai részben földrajzi nevek (például: *Etelköz*, *Tisza*, *Maros*) és személynevek (például: *Levedi*, *Álmos*, *Arpád*). A latin nyelvű források közül Liutprand püspök

„Antapodis” című történeti munkája jelentős 959–962 körülről, amelyben lejegyezi a magyarok *húí, húi* csatakiáltását.

A **hazai szórványemlékek** legelső darabja az általános vélekedéssel szemben nem A tihanyi apátság alapítólevele, hanem egy görög szöveggörnyezetbe ágyazott nyelvemlék, A **veszprémvölgyi apátság adománylevele**. 1002 előtt kelt oklevél, amelynek azonban csak 1109-ben készült másolata maradt fenn. Tartalmazza a *király* szót, illetve személy- és földrajzi neveket, (például: *Veszprém, Szántó*). Ez az adománylevél is bizonyítja a latin előtti görög írásbeliséget a korai ómagyar korban.

A **tihami apátság alapítólevele** az első szórványemlékünk, amely eredeti példányban fennmaradt, ma a Pannonhalmi Bencés Főapátságban őrzik. Nemzeti szimbólum, rendkívüli jelentőségű nyelvemlék, illetve diplomatikai, történelemtudományi, egyháztörténelmi és történelmi víztani forrás. I. András uralkodása alatt állította össze Miklós püspök 1055-ben. Birtokhatárokat megnevező, latin nyelvű jogi szöveg. Közel 100 magyar szó található benne. A magyar szavak között számos közszó és helységnév szerepel, amelyek a birtokosságot kifejezendő kerültek bele a szövegbe.

A történeti névtan kiemelkedően fontos forrása a **Váradi regestrum** is: 1208 és 1235 között íródott szövegeket tartalmazó gyűjtemény. Nagyrészen a Nagyváradon Szent László sírja előtt tartott tüzesvas-próbák leírásai, illetve jogügyletek szerepelnek benne.

A szórványemlékek sajátos típusába tartoznak a **gesták** és **krónikák**. A történetírás emlékei: a különbség köztük az, hogy a scriptor a gestában tárgyi összefüggések szerint csoportosítja az eseményeket, a krónikában pedig követi az időrendet. A 12. században III. Béla jegyzőjeként élt „P. dictus magister”, **Anonymus** a magyar királyok és nemesek származását kívánta lejegyezni, és **Gesta Hungarorum**ában ennek megfelelően meséli el – hol hitelesen, hol képzeletére hagyatkozva – a magyarok eredetének, honfoglalásának, kalandozásának történetét.

A **glosszák** idegen nyelvű – jellemzően latin – szövegek egyes szavainak, kifejezéseinek értelmezését, magyarázását segítő magyar jegyzetek, melyek elhelyezkedhetnek akár a sorok között, akár az oldal szélén. Legjelentősebb fennmaradt glosszáink a Marosvásárhelyi glossza, a Szalkai glossza, illetve Sermones Dominicales glosszái.

A **szójegyzékek** olyan szövegek, amelyekben idegennyelvű – jellemzően latin –, fogalomkörök szerint csoportosított szavak mellé nyelvtanulás céljából magyar szavakat jegyeztek le. Ide tartozik például a Königsbergi szójegyzék a 14. század közepéről, illetve a

Besztercei szójegyzék 1395-ből. Rotenburgi János magyar nyelvemestere a legszükségesebb magyar kifejezéseket tartalmazza, köztük káromkodásokat is.

A **szótárak** annyiban különböznek a szójegyzékektől, hogy ábécé sorrendben jegyzik le a szavakat. Nevezetesen például a Gyöngyösi szótártöredék.

Szövegemlékek

A **szövegemlékek** a fentiekkel szemben olyan nyelvemlékek, amelyek egymással összefüggő mondatokban hosszabb gondolatsort fejeznek ki magyar nyelven. Jellemzően idegen nyelvű – elsősorban latin – szövegek közé ékelődnek be: az ilyen nyelvemlékeket **vendégszövegnek** nevezzük. A vendégszöveget tartalmazó kódex az **anyakódex** vagy örzökódex.

A **Halotti beszéd és könyörgés** 1192 és 1195 között keletkezett vendégszöveg, amely a Pray-kódexben található. Schier Xystus fedezte fel, Pray György tárta a nyilvánosság elé. Nyelvemlékcsoport: két egymástól jelentősen különböző szöveget foglal magába, a beszédet (sermo) és a könyörgést, amely valójában nem könyörgés, hanem imára felszólítás (monitio, invitatio). Mindkét nyelvemlék latin szöveg fordításaként keletkezett; a beszéd szabadabb, ékes magyarságú fordítás. Kiemelkedő retorikai érzékre vall például a benne szereplő hármas figura etymologica: *halálnak halálával halsz*, az ezt követő *hadlává holtát* pedig ötös alliterációt hoz létre. A könyörgés ezzel szemben szorosan követi a latin forrást, beleértve annak mondat szerkezetét is; egyetlen bonyolult körmondatból áll.

A **Königsbergi töredék és szalagok** egy másik 1200 körül keletkezett nyelvemlékcsoport. Kalandos sorsú szövegek: az őket tartalmazó kódexet egy könyvkötő mester feldarabolta azért, hogy felhasználja egy új kódexhez, és ennek a kötéstáblájából a töredék, a gerincéből pedig a szalagok kerültek elő. A töredék a legelső – másolatban – fennmaradt magyar vers. Nyugat-európai verselésű, valószínűleg karácsonyi himnusz, amelyet a másolója prózaként jegyzett le.

Az **Ómagyar Mária-siralom** a legismertebb korai ómagyar kori vers. A 13. század első felében keletkezett, és a 13. század második felében készült, a két világháborút kalandosan átvészelt Leuveni kódexben maradt fent. Műfaja planctus, vagyis siralom. Belsőséges, megrázó, lírai szöveg; az egyéni nézőpont érvényesülése és a formai megoldások – változatos rímek, figura etymologicák, alliterációk – egyaránt komoly értékei. Formai-stilisztikai kiválósága mellett az is rendkívülivé teszi, hogy Mária lírai énként szólal meg benne, és minden eltávolító elem hiányzik belőle, ami gátolná a lírai énnel való azonosulást.

Kódexemlékek

A 15. századra már nem csak vendégszövegek keletkeztek magyar nyelven, hanem teljes **kódexemlékek**: olyan nagy terjedelmű, kézzel írott alkotások, amelyek jellemzően vallásos szövegeket – például imádságokat, himnuszokat, példázatok, legendákat, bibliai részleteket – tartalmaznak. A 15. század második felében és a 16. század első harmadában rendkívül sok magyar kódex keletkezett, ezt az időszakot nevezzük a „**kódexek korá**”-nak. A legelső ránk maradt példány a **Jókai-kódex**, amely még a 14. század végén keletkezett. Assisi Szent Ferenc legendáit tartalmazza, meglehetősen nagy terjedelmű.

Az első fennmaradt magyar bibliafordítás, a Huszita Bibla három kódexben maradt fenn: a **Bécsi kódex** ószövetségi könyveket tartalmaz, a **Müncheni** az Újszövetség található, az **Apor-kódex**ben pedig zsoltárfordítások szerepelnek. Lényegesek a protestáns bibliafordítások is: Komjáti Benedek **Szent Pál leveleit** (1533), Sylvester János az **Újtestamentomot** (1541), Károli Gáspár a **Vizsolyi Bibliát** (1590) adta közzé.

A középmagyar kor új műfajai

A bibliafordításokhoz szükséges helyesírási rendszer megalkotásában fontos szerepet játszottak a **grammatikák**, így Sylvester János 1539-es Grammatica Hungarolatinája vagy Dévai Bíró 1538-as Mátyás Orthographia Vngaricája.

Világi tárgyú szöveg csak kevés keletkezett a középkori magyar írásbeliségben, mivel a vallásos világszemlélet ezeket értéktelennek, sőt kártékónak tekintette ezeket. Ennek eredményeképp a mohácsi vészig alig félszáz ilyen szövegünk maradt fenn. A legjelentősebb közülük az 1476 után keletkezett **Szabács viadala**, amely az első magyar históriás ének. Első magyar szerelmes versünk, a **Soproni virágének** pedig 1490 körül keletkezett.

A **misszilis** a kéziratos nyelvemlékek egy típusa: elküldött vagy elküldésre szánt levél, amely valós személyhez szól – szemben a költői levelekkel. Legkorábbi misszilisünk Várdai Aladár levele 1486-ból. A 16. század második felétől egyre szélesebb körű magyar nyelvű magánlevelezés, egyre nő a misszilisek száma. Ezen források kiemelt jelentősége, hogy hivatalos iratokhoz, oklevelekhez képest a nyelvük közelebb áll a beszélt nyelvhez.

Hasonlóképpen egyes **periratok** – úriszéki perek, boszorkányperek – is tartalmazhatnak beszélt nyelvi elemeket, miután ezek gyakran szó szerint közlik a tanúvallomásokat.

Ajánlott irodalom:

BENKŐ LORÁND szerk., 1967. *A magyar nyelv története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

BENŐ ATTILA – T. SZABÓ CSILLA szerk., 2016. *Az ember és a nyelv – térben és időben*.

Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.

FELADATOK

1. Párosítsd az alábbi nyelvemlékeket a rájuk illő jellemzéssel!

- A. Ómagyar Mária-siralom
- B. Halotti beszéd és könyörgés
- C. A tihanyi apátság alapítólevele
- D. Váradi Regestrum

1.....

1192 és 1195 között keletkezett nyelvemlékcsoport, a Pray-kódexben szerepel. Schier Xystus, Pray György, Sajnovics János és Faludi Ferenc neve kötődik hozzá. Mindkét

nyelvemlék latin szöveg fordításaként keletkezett; előbbi az utóbbinál sokkal szabadabb, ékes magyarságú fordítás.

2.....

13. századi szórványemlék, 43 magyar vármegye 711 helynevét és 2500 személy nevét említi. Jogügyletek szerepelnek benne, például szerződések, végrendeletek, büntetőügyekkel vagy szolgafelszabadítással kapcsolatos ügyek.

3.....

1055-ben keletkezett szórványemlék. I. András uralkodása alatt készült, jegyzője a rendkívüli műveltségű Miklós püspök volt. Latin nyelvű szöveg, 58 magyar szót tartalmaz. Ma a Pannonhalmi Bencés Főapátságban őrzik.

4.....

1270 körül keletkezett, a Leuveni kódexben található. Latin vers fordításaként keletkezett, ám sok tekintetben művészebb, mint az eredeti. A nézőpont érvényesülése és a formai megoldások – rímelés, figura etymologica, alliteráció – egyaránt komoly értékei a műnek. Műfaja planctus.

2. Párosítsd az alábbi nyelvemlékeket a belőlük vett idézetekkel!

- A. Halotti beszéd és könyörgés
- B. A tihanyi apátság alapítólevele
- C. Ómagyar Mária-siralom
- D. Gyulafehérvári-sorok

1.....

Keguggethuk fyomnok
ne leg kegulm mogomnok
owog halal kynaal
anyath ezes fyaal
egembelu ullyetuk.

2.....

Engede urdung intetvinec. es evec oz tiluvt gimilstwl. es oz gimilsben halalut evec. Es oz gimilsnec vvl keseruv uola vize. hug turchucat mige zocoztia vola. Num heon muga nec. ge mend w foianec halalut evec. Horogu vec isten. es veteve wt ez muncas vilagbele. es levn halanec es puculnec feze. es mend w nemenec.

3.....

Habrosagben walacnok kegussege
eleeknek [kegusse] vruksege
Koorsagbon walaknok egessege
Sciuksegeben walaknok beusege
ehezeu[cnek elegsege?]

4.....

• Similiter pertin& ibi alius locus • kert hel nomine ad fenum utilis • Rursus est locus pertinens ad prefatam ecclesiam • qui incipit ab eodem lacu bolatin • cuius est uocabulum koku zarma • tendens usque ad magnam uiam • quę dirigitur in keuris tue • & inde iterum usque ad iam sepe prenomiatum lacum •

3. Hasonlítsd össze az Ómagyar Mária-siralom betűhű átíratát, olvasatát és értelmezését! Ennek alapján töltsd ki a táblázatot!
#átírat #olvasat #értelmezés

Átírat	Olvasat	Értelmezés
volek	walék	voltam
buthuruth		
scemem		
		virágnak virága
	szédzsenül	
scegegkel		

		engem ~ engemet
	ézés ürümentül	
turuentelen		
	ëddžsedöm ilyen	
		igaz Simeonnak
fyodum		

4. Dönts el, hogy az alábbi állítások melyik nyelvemlékre igazak! Egy állítás akár mindhárom nyelvemlékre is igaz lehet!

#nyelvemlék #szórványemlék #szövegemlék #anyakódex #vendégszöveg #sermo

Tihanyi apátság alapítólevele	Halotti beszéd és/vagy könyörgés	Ómagyar Mária-siralom

- Szórványemlék.
- A legrégebb eredetiben fennmaradt magyarországi nyelvemlék.
- Keletkezése idején az egyház hivatalos nyelve a latin.
- 1055-ben I. András (= I. Endre) király állíttatta ki.
- Megtalálható benne az első mondattörredék.
- Ómagyar kori szövegemlék.
- Elmeséli a teremtéstörténetet.
- Egy egyházi ünnepnek a szekvenciája, azaz ünnepi ráhangolódó ének.
- Latin nyelvű oklevél, jogi szöveg.
- A címe utal a szöveg műfajára.

- k) Az anyakódexet, amely befogadta a magyar vendégszöveget, Pray György után Pray-kódexnek nevezzük.
- l) A szóbeliségben keletkezhetett, utána írták le és másolták.
- m) Műfaja beszéd/sermo.
- n) Írott forrás, amely alapján tanulmányozható a nyelv régebbi állapota.
- o) Szembetűnő a stilisztikai megformáltsága.

5. Döntsd el, hogy az alábbi állítások melyik nyelvemlékre igazak! Egy állítás akár mindhárom nyelvemlékre is igaz lehet!

#anyakódex #szórványemlék

Tihanyi alapítólevél	Halotti beszéd és könyörgés	Ómagyar Mária-siralom

- a) A szövege nehezen kiolvasható, mert kidörzsölte a kódexet tartó pulpitus.
- b) A stilisztikai megformáltságát mutatja a hármas figura etymologica: „*halalnec halaláál holz*” ’halálnak halálával halsz’.
- c) Görög helyneveinek fontos művelődéstörténeti jelentősége van.
- d) A kalandos sorsú anyakódex a Leuven-i kódex.
- e) A szövegéből kikövetkeztethető az *édes* szó eredete („*Ó én ézes urodum*” ’Ó, én édes uracskám’).
- f) Szónoki kérdése: „*Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc*” ’Látjátok, feleim, szemetekkel, mik vagyunk!’
- g) A latinul írott szövegben a birtokhatárok megjelölésénél szórványként magyar szavak és szerkezetek fordulnak elő.
- h) A malaszt („*milostben*” ’malasztban’) és a kegyelem („*kegilmet*” ’kegyelmét’) szavak is fellelhetők benne eltérő jelentéssel.
- i) A költőiségét változatos rímek, alliterációk (pl.: „*keserüen kinzotul*” ’*keservesen kínzanak*’), valamint figura etymologicák („*Világ világa, / Virágnak virága!*”) mutatják.

6. Döntsd el, hogy az alábbi állítások melyik nyelvemlékre igazak! Egy állítás akár mindhárom nyelvemlékre is igaz lehet!

#véghangzó

Tihanyi alapítólevél	Halotti beszéd és könyörgés	Ómagyar Mária-siralom
----------------------	-----------------------------	-----------------------

--	--	--

- a) Hangtani, szótani és jelentésbeli változások figyelhetők meg benne.
- b) Megfigyelhető benne a *-d* kicsinyítő képző („*Ó én ézes urodom / eggyen egy fiadom*” ’Ó, én édes uracskám / egyetlen fiacskám’)
- c) A *-ra/-re* rag ekkor még névutóként fordul elő *rea* formában.
- d) Többféle múltidő használatáról tanúskodik (pl.: *munda* – *-á/-é* jeles, egyszerű múlt; *odutta vola* – *t + vala*, befejezett múlt).
- e) Megfigyelhető a szövegben, hogy jellemzően már lekoptak a véghangzók.
- f) A szövegben előforduló „*zumtuchel*” [szümtükkal] alak illabiális, azaz ajakkerekítéses változata a szemetekkel.

7. Határozzátok meg az adott nyelvtörténeti korok pontos idejét, majd kössétek össze a második **oszlop elemeit a megfelelő korszakokkal! **Hozz két példát az újabb magyar korra!****

- 1.) Ósmagyar kor (..... –)
- 2.) Ómagyar kor (..... –)
- 3.) Középmagyar kor (..... –)
- 4.) Újmagyar kor (..... –)
- 5.) Újabb magyar kor (..... –)

- a) Balassi Bálint költészete
- b) Nyelvemléktelen kor
- c) Soproni virágének
- d) Halotti beszéd és könyörgés
- e) Kölcsey Ferenc: Himnusz
- f) A tihanyi apátság alapítólevele
- g) A magyar helyesírás szabályai 1. kiadás
- h) Vizsolyi Biblia

i) Ómagyar Mária-siralom

8. Tanulmányozd át alaposan a Tihanyi apátság alapítólevelének alábbi részletét, és annak fordítását! A szórványok félkövér betűtípussal vannak kiemelve. Helyezd el a szórványokat a táblázat megfelelő sorába! Ahová több példát is tudnál írni, csak hármat írd!

#szórványemlék #véghangzó

[...] in loco qui uulgo dicitur **tichon** super **balatin** • pro sua & coniugis • filiorum filiarumque & omnium parentum suorum uiuorum siue defunctorum salute tradidit • [...] • Est in eodem lacu locus qui uocatur p&ra cum ceteris inibi pertinens [...] Alius locus qui **gisnav** dicitur • hęc talibus terminatur confiniis • iuxta **fizeg munorau kereku** • inde uluues megaia • post **monarau bukurea** • hinc ad **fizeg azaa** • deinde ultra **fyzeg** ad **brokinarea** • & exinde ad public(am) uiam • quę protelatur usque ad **kurtuel fa** • inde uero ad **hurhu** (•) hinc usque ad aliam uiam • quę ducitur itervm ad **monarau kerekv** • [...] Adhuc autem est locus **mortis** dictus • cuius incipit terminus a **sar feu** • **eri iturea** • (h)inc **ohut cutarea** • inde ad **holmodi rea** • postea **gnir uuege (h)olmodia rea** • & exinde **mortis uuasara kuta rea** • ac postea **nogu azah fehe rea** • inde ad **ca(s)telic** & **feheruuaru rea meneh hodu utu rea** [...]

[...] azon a helyen, amelyet a nép nyelvén **tichon**-nak neveznek, a **balatin** fölött, miként ezt a jelen oklevél sorra veszi [...] Ugyanezen a tapon van egy **petra** nevű hely, mely a többihez hasonlóan ide tartozik. [...] Egy másik terület is van, amelyet **gisnav**-nak neveznek, ennek a következők a határai: a **fizeg** mellett a **munorau kereku**, aztán **uluues megaia**, továbbmegy a **monarau bukurea**, innen a **fizeg azaa**-hoz, majd a **fyzeg**-en túl a **brokinarea**, innen az országútig, mely a **kurtuel fa**-ig visz, ezután pedig a **hurhu**-ig, innen egy másik útig, mely ismét a **monarau kerekv**-höz vezet. [...] Van még ezenfelül egy **mortis**-nak nevezett terület, melynek határa a **sar feu**-től indul az **eri iturea**, innen az **ohut cutarea**, majd a **holmodi rea**, ezután a **gnir uuege holmodia rea**, innen tovább **mortis uuasara kuta rea**, ezután a **nogu azah fehe rea**, innen a **ca(s)telic**-ről **feheruuaru rea meneh hodu utu rea**, ezek után pedig a **petre zenaia hel rea**. [...]

Nyelvi változások és szórványtípusok	Szórvány(ok)
Helynevek	
Közszói helymegjelölés	
Szövegbe beágyazódott magyar szerkezet	
Mondattörések	
Görög eredetű helynév	

Véghangzó megléte	
A –ra/-re rag névutói formában való előfordulása	

9. Olvasd el Balassi Bálint Hogy Júliára talál, így köszöne neki című versét!
#értelmezés

Ez világ sem kell már nekem
Nálad nélkül, szép szerelmem,
Ki állasz most énmellettem,
Egészséggel, édes lelkem?

Én bús szívem vidámsága,
Lelkem édes kívánsága,
Te vagy minden boldogsága,
Véled isten áldomása.

Én drágalátos palotám,
Jóillatú piros rózsám,
Gyönyörű szép kis violám,
Élj sokáig, szép Júliám!

Feltámada napom fénye,
Szemüldek fekete széne,
Két szemem világos fénye,
Élj, élj életem reménye!

Szerelmedben meggyúlt szívem
Csak tégedet óhajt lelkem,
Én szívem, lelkem, szerelmem,
Idvez légy, én fejedelmem!

Júliámra hogy találék,
Örömemben így köszönék,
Térdet-fejet neki hajték,
Kin ő csak elmosolyodék.

a) A múltidők mely fajtaival találkoztl a versben? Hozz rájuk példákat a szövegből!

.....
.....

.....
.....

b) Fordítsd le mai magyar nyelvre a verset, adj neki értelmezést!

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

10. Egészítsd ki a mondatokat az alábbi szavakkal!

#glossza #vendégszöveg #scriptor #szórványemlék #rovásírás #anyakódex #misszilis

glossza, vendégszöveg, scriptor, szórványemlék, rovasírasos nyelvemlék, anyakódex, misszilis.

1. A legújabb kutatások megállapítják, hogy a görög és latin nyelvű nyelvemlékek előtről adathatunk egy-t is.

2. Az anyakódex őrzí a-t.

3. A közép magyar kor nyelvállapotának értékes forrásai a magánlevelezések, azaz a-k.

4. Bíborbanszületett Konstantin A birodalom kormányzásáról c. műve egy
5. A Pray-kódex egy latin nyelvű
6. A szöveg fölé vagy közé írt kis jegyzeteket vagy szójegyzékeket-knak nevezzük.
7. Anonymus hazánk első történetírója, legendás

11. Hamisíts oklevelet!

Alább látható a Szent István veszprémi püspökség számára kiállított adománylevél részletének fordítása. Tanulmányozd át alaposan, próbáld meg azonosítani, hogy mely területről lehet szó!

A birtok már a te tulajdonod, azonban nagyobb területekre vágysz. Ennek céljából odahamisítod azon települések neveit, ameddig kiterjesztenéd birtokodat! De vigyázz! Csak akkor tűnhet hitelesnek az oklevél, ha a helynevek az Árpád-kori alakjukat mutatják. **Nézz utána tehát az általad választott helynevek ómagyar kori alakjának!**

„(...) négy várost, név szerint *Wesprem*-t, ahová magának a püspökségnek lett elhelyezve a székhelye, és *Alba*¹ városát, *Colon*² és *Vyssegrad* városát a *Wesprimiensi* Szent Mihály egyháza alá rendeljük (...) és odaadományozunk (...) egy falut *Wesprem* szomszédságában, név szerint *Cari*³-t, (...) és három falut, név szerint *Avsy*⁴-t, *Cari*-t és *Bergeni*⁵-t, amik *Alba* városának szomszédságában épültek, és *Colon* városának *Morzolfeu*⁶ vidékén egy falut, továbbá *Vyssegrad* városának szomszédságában egy falut a Duna mellett, aminek jobb oldalán egy patak fut, aminek a neve *Apurig*⁷, és hasonlóan egy falut, név szerint *Fyley*⁸-t – ami *Hurhyda*⁹ város szomszédságában fekszik – minden használatos eszközével és a birtokhoz tartozó dolgaival (...).”

(Sarnyai Vivien fordítása)

¹ Székesfehérvár

² Balatonmagyaród

³ Hajmáskér

⁴ Ósi

⁵ Börgönd

⁶ Sümegprágától délre

⁷ Bükkös-patak

⁸ Füle

⁹ Úrhida

(...) quatuor civitates nominibus *Wesprem*, in qua ipsius episcopatus sedes est constructa atque Albam civitates, *Colon* et *Vyssegrad* civitates sancti Michaelis *Wesprimiensi* subicimus ecclesie (...) atque largimur (...) villam unam nomine *Cari* in *Wesprimiensi* comitatu, (...) atque SEX villas nomine *Avsy*, *Cari* ac *Bergeni* ET,,in comitatu Albensis civitatis sitas seu *Morzolfeu* in pago *Colocensis* civitatis unam villam necnon in comitatu *vyssegradiensis* civitatis villam unam sitam super Danubium, latere ex cuius dextro rivus, qui *Apurig* nuncupatur, discurrit pariterque villam unam *Fyley* nomine sitam in conpage *Hurhyda* civitatis, ET DONAMUS PRAETEREA TRES VILLAS NOMINE, cum omnibus utensilibus iugiterque pertinentiis (...)

12. Hasonlítsd össze a Halotti beszéd és könyörgés betűhú átíratát, olvasatát és értelmezését! Ennek alapján töltsd ki a táblázatot!

#átírat #olvasat #értelmezés

Átírat	Olvasat	Értelmezés
chomuv	χomuβ	hamu
isemucut		
		szemetekkel
	βimáddzšomuk	
urdung		
gimilcetvl		
	βadźsmuk	
heon		

zocoztia		
		való
	ëmdöl ~ ëmdül	
		házául
	milosztben	

13. Alább a Halotti beszédből és könyörgésből, valamint az Ómagyar Mária-siralomból láthatsz kiragadott szavakat. Döntsd el, hogy mi tartozik a betűhű átírat kategóriájába, és mi az olvasatéba! A táblázat második sorában definiáld ezt a két fogalmat, a harmadik sorába pedig írd be az odatartozó kiragadott szavakat!

#átírat #olvasat

zumtuchel, keserw, Pëtër, künywel, turchucat, χälälut, gimilsnec, scegenul, werud, syrou, terömtewé, nemenec, szépségöd, wirágâ, maraggun, wimagguc, evec, kędzsiddzsën, iorgossun

	Betűhű átírat	Olvasat
Definíció		
Példák	<i>zumtuchel</i>	<i>keserβ</i>

14. Döntsd el az alábbi állításokról, hogy igazak-e (I) vagy hamisak (H)!

#szórványemlék #nyelvemlék

1. Szórványok csak latin szövegekben bukkanhatnak fel

.....

2. Arab nyelvű szövegekben is található magyar nyelvemlékek
.....
3. A Halotti beszéd és könyörgés egy vallásos szöveg
.....
4. A Tihanyi alapítólevél a korabeli magyarság számára könnyen érthető
.....
5. Egészen az 1400-as évekig nincsenek magyarul írt nyelvemlékeink
.....
6. Az Ómagyar Mária-siralom az első egészében megmaradt verses nyelvemlékünk
.....
7. Az Ómagyar Mária-siralomnak nincs latin megfelelője
.....
8. Anonymus Gesta Hungarorum objektív, csak valós eseményekről számol be
.....
9. Kosztolányi Dezső Hajnali részegség c. verse is nyelvemlék
.....
10. Az Apor-kódex az első nyomtatott nyelvemlékünk
.....

15. Húzd alá a kakukktojt az alábbi sorokban! Döntésedet indokold is meg!

a) 1300 k. 1055 1200–1250 887

Indoklás:.....
.....

b) bulsassa urdung ofcolaiaba ysa

Indoklás:.....
.....

c) medue fyodum syrolm
 symeonnok

Indoklás:.....
.....

d) Feheruuaru Nyír-egyhaz Fizeg Gisnav

Indoklás:.....
.....

e) Alba Castrum Ferreum Buda Savaria

Indoklás:.....
.....

16. 1933-ban Kosztolányi Dezső, 1951-ben Márai Sándor írt verset **Halotti beszéd** címmel. Hasonlítsátok össze a verseket az eredeti szöveggel, gyűjtsetek hasonlóságokat és különbségeket köztük! Például: cím, szerkezet, téma, stílus.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

17. Keress példát a Halotti beszéd és **könyörgésből** az alábbiakra:

1. személyes névmás:
.....
2. elbeszélő múlt:
.....
3. jövőidő:.....
.
4. -tól/-től névutói formában való előfordulása:
.....
5. a szókezdő w hang még nem némult el:
.....
6. mutató névmás:
.....
7. főnévi igenév:
.....
8. melléknévi igenév:
.....
9. -tól/-től toldalékként való előfordulása:
.....
10. felszólító mód:
.....

18. Szkennezd be okostelefonoddal a QR-kódot, majd nézd meg a videót! Írj egy **rövid** újságcikket a Leuveni kódex történetéről! Ügyelj arra, hogy a cikkednek figyelemfelkeltő címe legyen!

[illegible]

#nyelvemlék #szórványemlék, #glossza, #vendégszöveg #kódex

- a) **Ibn Ruszta: A becses drágaságok könyve.** 903-913 között íródott arab nyelven. Kereskedelmi célokat szolgáló földrajzi útleírások, melyben több más nép mellett a

magyarokról is beszél. Itt találkozunk először a *magyar* népnévvel, illetve az arab nyelvű szövegben két méltóságnév is megjelenik magyarul: a *gyula* és a *kündü*.

A nyelvemlék típusa:

- b) Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzásáról.** 950-951 között írta meg a bizánci császár görög nyelven. Trónörökösének, a fiának szánta, melyben útmutatásokat tesz, mitől jó egy uralkodó. A birodalom alá tartozó népekről ad leírásokat, köztük a magyarokról, melyben megnevezi a törzsneveket (*Jenő, Kér, Keszi* stb.), a vezéreket (*Álmos, Árpád, Tevel, Tas* stb.), a földrajzi neveket (*Etelköz, Tisza, Maros*). Körülbelül 50 magyar szó található a műben.

A nyelvemlék típusa:

- c) Veszprémvölgyi monostor adománylevele:** 1001 előtt íródott görög nyelven. A dokumentumban leginkább földrajzi nevek szerepelnek magyarul (*Gerencsér, Kenese, Duna, Veszprém* stb.), illetve a *király* szó is lejegyzésre kerül.

A nyelvemlék típusa:

- d) Tihanyi alapítólevél:** Ez a legrégebbi eredetiben fennmaradt magyarországi nyelvemlék, amelyet latin nyelven írtak 1055-ben. Az oklevélbe foglaltatik, hogy I. András király a bencés szerzeteseknek adja a tihanyi szigetet, birtokokat és birtokhatárokat nevezvén meg. 82 magyar szó található benne, leginkább földrajzi nevek (*tichon, balatin, sumig*), de néhány magyar szerkezet is fellelhető benne (pl. *monarau bukurea* 'mogyoróbokorig', *ohut cutarea* 'ó út kútjáig'), és egy mondattöredék (*feheruuaru rea meneh hodu utu rea* 'Fehérvárig menő hadútig').

A nyelvemlék típusa:

- e) Anonymus: Gesta Hungarorum:** Az 1210-es évek vége felé íródott latin nyelven, a cselekmény nagyrészt a honfoglalás idejében zajlik, így igen sok hely, személy és nemzettség megnevezése kerül magyarul lejegyzésre.

A nyelvemlék típusa:

- f) Halotti beszéd és könyörgés:** 1192-1195 között keletkezett. Egy latin nyelven íródott liturgiás könyvben, a Pray-kódexben lelhető fel mint egy összefüggő magyar szöveg. A latin szövegek közé beékelve, a temetési szertartásokról szóló rész végén jegyezték be a magyar nyelvű papi halotti búcsúztatót és imát.

A nyelvemlék típusa:

- g) Ómagyar Mária-siralom:** Az eredeti vers a 13. század első felében keletkezhetett, majd a 13. század második felében másolta be egy scriptor abba a latin nyelvű kódexbe, amit ma Leuveni kódexként ismerünk. A kódex latin nyelvű vallásos elmélkedéseket, szentek életrajzait, prédikációkat, példázatokot, legendákat, bibliai szövegmagyarázatokat tartalmaz, ezek közé került beékelve a magyar nyelvű vers.

A nyelvemlék típusa:

- h) Gyulafehérvári sorok:** Az eredeti szöveg a 13. század második felében keletkezhetett. Egy ferences kódexben latin nyelven kerültek feljegyzésre beszédvázlatok és elmélkedések, ennek margójára írva találták meg az összesen 15 sornyi összefüggő magyar szöveget a lap szélén.

A nyelvemlék típusa:

- i) Jókai-kódex:** 1370 után keletkezett, ez az első olyan kódex, ami a könyv egészét tekintve magyarul íródott. Assisi Szent Ferenc életét tartalmazza, két latin nyelvű ferences gyűjteményéből fordították.

A nyelvemlék típusa:

- j) Hozz két példát nyomtatott szövegre!**

.....

.....

MEGOLDÁSOK

IV.1. 1: B, 2: D, 3: C, 4: A.

IV.2. 1: D, 2: A, 3: C, 4: B.

IV.3. Bútörüt, bútörét ~ tördőfését; szēmem, szemem; viragnak uiraga, wirágnak wirága, virágnak virága; scegenul, szégyenül; szégekkel, szegekkel; engumet, engümet; ezes urumētuul, édes örömemtől; türwéntelen, törvénytelenül; eggedum illen, egyetlenem éljen; ygoz symeonnok, igaz Simëonnak; fiadom, fiacskám.

IV.4. Tihanyi alapítólevél: a, c, d, e, f, i, n, p. Halotti beszéd és könyörgés: c, f, g, j, k, l, m, n, o, j. Ómagyar Mária-siralom: b, c, f, h, l, n, o.

IV.5. Tihanyi alapítólevél: c, g. Halotti beszéd és könyörgés: b, f, h. Ómagyar Mária-siralom: a, d, e, i.

IV.6. Tihanyi alapítólevél: a, c. Halotti beszéd és könyörgés: a, d, f. Ómagyar Mária-siralom: a, b, d, e.

IV.7. Ósmagyar kor: kb. Kr.e. 1500/1000 – Kr.u. 895; ómagyar kor: 895 – 1526; középmagyar kor: 1526 – 1772; újmagyar kor: 1772 – 1920; újabb magyar kor: 1920 – napjainkig; 1: b; 2: c, d, f, i; 3: a, h; 4: e, g; 5: Örkény István: Tóték, Pilinszky János: Könyörgés.

IV.8. Helynevek: tichon, balatin, petra, gisnav, fizeg, munorau kerekü, uluues megaia, fizeg azaa, mortis, sar feu, ca(s)telic. Köszői helymegjelölés: monarau bukurea, brokinarea, kurtuel fa, hurhu, eri iturea, ohut cutarea, holmodi rea, gnir uuege (h)olmodia rea, mortis uasara kuta rea, feheruuaru rea meneh hodu utu rea, petre zenaia hel rea. Szövegbe beágyazódott magyar szerkezet: monarau bukurea, kurtuel fa, eri iturea, ohut cutarea, holmodi rea, gnir uuege (h)olmodia rea, mortis uasara kuta rea, feheruuaru rea meneh hodu utu rea, petre zenaia hel rea. Mondattörredék: mortis uasara kuta rea, feheruuaru rea meneh hodu utu rea, petre zenaia hel rea. Görög eredetű helynév: tichon, petra. Véghangzó megléte: kerekü, hurhu, eri, itu, holmodi, nogu, feheruuaru, hodu, utu. A -ra/-re rag névutóként való előfordulása: holmodi rea, gnir uuege (h)olmodia rea, mortis uasara kuta rea, feheruuaru rea meneh hodu utu rea, petre zenaia hel rea.

IV.9. a) Elbeszélő múlt (feltámadá, találék, köszönék, hajték, elmosolyodék); befejezett jelen (meggyúlt). b) Ez a világ sem kell már nekem nélküled, szép szerelmem, ki állsz most mellettem egészségesen, édes lelkem! Bús szívemnek vidámsága, lelkem édes kívánsága, te vagy minden boldogsága, veled, Isten áldása. Én drága palotám, jóillatú piros rózsám, gyönyörű szép kis violám, élj sokáig, szép Júliám! Feltámadt napom fénye, szemöldök fekete szene, két szemem világos fénye, élj, élj, életem reménye! Szerelmedben meggyúlt a szívem, csak rád vágyik a lelkem, én szívem, lelkem, szerelmem, üdvözöllek, én fejedelmem! Mikor Júliával találkoztam, örömben így köszöntem, térdet-fejet hajtottam neki, de ő csak elmosolyodott rajtam.

IV.10. 1: rovásírásos nyelvemlék; 2: vendégszöveg; 3: misszilis; 4: szórványemlék; 5: anyakódex; 6: glossza; 7: scriptor.

IV.12. Isemucot, isēmüköt, ősünket; zumtuchel, szümtükhel, szemetekkel; wímagguc, ßimáddzsomuk, imádjuk; urdung, ürdüng, ördög; gimilcetvl, gyimilcséktül, gyümölcsöktől; uogmuc, ßadzsomuk, vagyunk; heon, hëon, csupán; zocoztia, szakasztja, szakasztja; uolov,

valou, való; emdul, emdöl ~ emdül, eszel; hazóá, házoá, házzá; mloftben, milosztben, malasztban.

IV.13. Betűhű átírat: a nyelvemlékben precízen beazonosított kéziratos betűk grafémákká alakítva. Példák: 3, 5, 6, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 17. Olvasat: Egy írott nyelvemlék korabeli hangzásának rekonstrukciója. Példák: 1, 2, 4, 9, 11, 12, 16.

IV.14. 1: H; 2: I; 3: I; 4: H; 5: H; 6: I; 7: H; 8: H; 9: I; 10: H.

IV.15. a) 887, mert ehhez a dátumhoz nem tudunk hazai nyelvemléket kötni; b) ofcolaiaba, mert a többi szó mind szerepel a Halotti beszéd és könyörgésben; c) medue, mert a többi szó mind szerepel az Ómagyar Mária-siralomban; d) Nyír-egyház, mert a többi helynév mind szerepel a Tihanyi alapítólevélben; e) Buda, mert a többi lati helynév.

IV.17. 1. W (ő), miv (mi), tiv (ti); 2. munda (mondá), evéc (evék), tilutoa (tiltá); 3. emdöl (enni fogsz); 4. gimilce tvl (gyümölcsétől); 5. vimádjuk (imádjuk); 6. az (azon), ez, e; 7. elnie (élnie); 8. teremteve (teremtő); 9. gimilstwl (gyümölcstől); 10. oggun (adjon), legenec (legyenek), ilezie (élessze).

IV.19. a) Szórványemlék, b) szórványemlék, c) szórványemlék, d) szórványemlék, e) szórványemlék, f) vendégszöveg, g) vendégszöveg, h) glossza, i) kézzel írt magyar kódex.